

SEVERAL ASPECTS OF EMIL ISAC'S PROSE POEMS

Violeta – Luminița Șipoș

PhD. student, „1 DECEMBRIE 1918” University of Alba Iulia

Abstract: Emil Isac's lyrical prose is considered to be another opportunity to show off in an important sector of literature, too little cultivated in Romanian literature because of the coordinates bounded and rather poor of the times. After his debut, in 1908 with the poems volume *Poesii. Impresii și senzații moderne*, Emil Isac continues with a volume of poems in prose, *Ardealule, Ardealule bătrân*, appeared in 1916. Again Emil Isac comes with exceptional features and has the ambition to overcome the boundaries of that time. This fact had a major importance and it had been a good opportunity to establish a real striking contrasts of the contemporary reality. *Ardealule, Ardealule bătrân*, a volume which came in full world conflagration, represents the shattering reality from the beginning of the last century.

Other volumes appeared in 1925, *Cartea unui om* and *Notițele mele* show the shattering realities of the oppressed Transylvania. With a fearless fighter temperament and a physical structure of a tribune, Emil Isac was turning to a protestant socialism with social-ethical connotations. His word art is an exponent of his main ideological orientations, he fights for Romanians' liberation from exploitation, for national liberation and national reunification.

Keywords: socialism, reunification, conscience, human values, democratic ideals.

Proza lirică a lui Emil Isac constituie o nouă ocazie de a se afirma într-un important sector literar, prea puțin cultivat în literatura română din cauza coordonatelor mărginite și destul de sărace ale vremii. După debutul din 1908 cu *Poesii. Impresii și senzații moderne*, Emil Isac continuă cu volumul *Ardealule, Ardealule bătrân*, volum apărut în 1916. Și de data aceasta, Emil Isac propune elemente excepționale și are ambiția de a depăși limitele vremii. Acest fapt a avut o importanță majoră și a însemnat un bun prilej de a constitui adevărate contraste izbitoare ale realității contemporane. Volum apărut în plină conflagrație mondială, *Ardealule, Ardealule bătrân* reprezintă realitatea zguduitoare a începutului de veac trecut. Volumul evocă lupta de rezistență dusă de românii transilvăneni și continuă, pe aceeași strună, cu idealul de luptă pentru eliberarea națională și pentru Unire. Atmosfera întregului volum e, de fapt, o prelungire a ideilor publicistice, construită pe contrastele izbitoare ale realității, dar și o continuare a publicisticii. Tonul este, însă, altul. Culegerea de poeme în proză e străbătută de jalea sălășluită în sufletul neamului. Evocă Ardealul, această străveche provincie românească atât de greu încercată. Nuanța de tristețe străbate și din evocarea copiilor orfani, a văduvelor care sunt blestemate să-și vadă copiii murind de foame, a soldaților morți pe câmpul de bătălie pentru o cauză nedreaptă. Peste tot e prezentă atmosfera sinistră a morții: pădurile sunt „jertfele războiului”, zăpada este cu „pete de sânge”, strada este moartă și ea, felinarele luminează zidurile negre: „și toate se întunecară cu încetul, ca întunericul pe care nu-l poți frânge nici cu vesel cântec, nici cu glas de durere, nici cu șoapte [...] casa cu pereți triști și zidită în tăcere, se ridică sihastră”¹.

Cultura noastră românească are un reazem sufletesc în Emil Isac, care prin lira sa tristă și protestatară a reușit să prindă toată vibrarea sufletului românesc. Tonul poemelor sale e dat de chiar sufletul poporului, la fel ca și *Poema de Crăciun*, una dintre cele mai triste poeme în proză ale lui Emil Isac, unde poetul prezintă moartea unui copilăș în ziua Crăciunului, moarte datorată mizeriei și a lipsei de hrană. Cu o încărcătură afectivă profundă, Emil Isac zugrăvește în volumul *Ardealule*,

¹ Emil Isac, *Într-o seară frumoasă*, inclusă de Miron Radu Paraschivescu în volumul *Ardealule, Ardealule bătrân*, în *Opere*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946, p. 231.

Ardealule bătrân suferințele românilor care au trăit în această provincie românească aflată sub dominație austro-ungară, lipsită de cele mai elementare drepturi, unde au trăit sub blestemul guvernelor maghiare. Nuanța de tristețe predomină în întreg volumul, fundalul fiind unul încărcat de mult prea multă suferință. Și aici, la fel ca și în publicistică, Emil Isac „încinge condeii în suferințele proletariatului”², ca nimeni altul, arătând nedreptățile și cauza sărăciei a „așternut pe hârtia tăcută revolta unui suflet cinstit, care simte cu mii și sute de mii că este înșelat [...], politica hrăpăreață a băncilor, demoralizarea presei, traficurile și gheșeftăriile unor politicieni, imperialismul ridicol al <<feudalilor>> din Ardeal”³. E mișcat de suferințele pe care le îndură „poporul flămând” care își găsește loc, de fiecare dată în sufletul poetului: „Indiferent că acel, ce geme – poartă haină păgână ori sfântă, am încercat întotdeauna să revărs cuvinte de încurajare în sufletul celor împilați”⁴.

Scrisul său se încadrează într-un peisaj moral demn de strămoșii familiei Isac care s-au luptat pentru aceleași idealuri. A luat hotărârea de a nu se abate de la susținerea principiilor de drept în lupta pentru triumful cauzei naționale. A fost călăuzit de trei principii fundamentale: idealuri, competență și răspundere. În prelungirea acestora a publicat *Ardealule, Ardealule bătrân*, volum apărut în plină conflagrație mondială. Emil Isac a luptat pentru progres și libertate, a luminat poporul aducând la viață conștiința națională, și nu în ultimul rând, și-a dat acordul deplin pentru Unirea Transilvaniei cu România, Unire înfăptuită la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia.

Ardealule, Ardealule bătrân, primul volum de poeme în proză al lui Emil Isac, apărut în 1916 în plină conflagrație mondială, reprezintă cu predilecție experiențe vii ale realului, sunt acte situate pe poziția verosimilului realist. Întregul volum este închinat marelui dramaturg I.L. Caragiale: „Flori de sânge, culese pe câmpia morței, le-am legat în cunună și le depun pe mormântul bunului meu dascăl: Ioan L. Caragiale”⁵. Concretul evenimentelor postulează între textul poemelor și contextul istoric, poezia epică reprezintă totalitatea extensivă a vieții poetului și a semenilor săi. Emil Isac acordă o atenție prioritară zonelor de contact direct dintre realitatea „reală” și cea „fictivă”, năzuind să le coreleze și să schițeze concretul pornind de la realitatea concretă-actuală, la realitatea operelor sale. Observațiile sale sunt juste și problematizante, de aceea opera sa este secondată de Emil Isac - gazetarul neînfricat. Toate acestea dau claritate în definirea structurilor sufletești ale personajelor sale și a mentalității epocii. În acest sens, poemele lui Emil Isac sunt o încercare de perfecționare a structurii reale inspirative pe terenul creației artistice, poetul ocupându-se nu numai de spațiul social, ci și de timpul social, care reprezintă un factor dinamic în reflectarea realității. Aceste certitudini contemporane, surprinse de poet în cel mai realist mod cu putință, reprezintă un seismograf de sensibilități care surprind tragicul contemporan și în care realitatea se păstrează fără artificialitatea meschină. Entuziasmul e diseminat în iluzii, soarta a ezitat să le îndeplinească și bucurii celor oropsiți, dar în schimb a lăsat să se zărească spectacolul sinistru al suferințelor, bolilor și al înmormântărilor. Personajele sale trăiesc experiențe definitive, trăiesc adevărate drame. În contextul acestor evidențe Emil Isac explică diferite experiențe în care timpul pare a fi înghețat și postulează, așa cum s-a putut constata, în legătură cu această problemă, între experiența individuală și cea colectivă. Noua orientare a poetului radicalizează cu politicul ducând la reprezentarea complexă a omului, la ridicarea valorilor morale, poetul realizând un întreg proces sufleteș al timpului.

Poezia sa epică reprezintă totalitatea extensivă a vieții ardelenilor, în special a vieții Clujului într-o formulă lirică modernă, deschide un câmp larg căutărilor sale creatoare. Cu un climat sufleteș curățat de prejudecăți filistine și fără mistificări, Emil Isac adoptă optica inedită a întregului fond dramatic al vieții Ardealului său iubit.

Primul poem în proză, care poate fi considerat profesiunea sa de credință, este un elogiu adus lui Dumnezeu. Îl găsim pe Emil Isac un răzvrătit datorită faptului că Acesta L-a aruncat în

² „Facla”, V, 1914, nr. 87, 3 ianuarie, p. 2.

³ *Ibidem*.

⁴ *Unui distins teolog*, în „Adevărul”, XII, 1914, nr. 26, 28 iunie, p. 1.

⁵ *Cuvânt înainte* la volumul *Ardealule, Ardealule bătrân*, Arad, Editura Librăriei Diecezane, 1916.

„vâltoarea” vieții în mijlocul furtunii. Poemul *Clacă*, având dedicația „Lui Coșbuc”, ilustrează tragismul războiului nedrept dus de ostașii români care au trebuit să moară tineri pentru o cauză care nu era românească. Poetul având mereu idealuri democratice dă poemului o notă dramatică asemănătoare poeziei lui Coșbuc *Trei doamne și toți trei*, printr-un subtil portret al bătrânului tată rămas fără toți cei șapte fii pe care îi plânge în hohote. Ca și în cazul precedent, și în poema *Orbii* Emil Isac vorbește de războiul aducător de suferințe cumplite, vorbește despre soldații orbi care nu vor mai putea vedea niciodată lumina și frumusețile vieții pentru că lumea lor este „o grădină neagră”, ei nu se mai pot bucura, ei doar aud bucuria altora. Emil Isac adoptă optica obiectivă, lăsând cititorul să atingă cu exactitate aceleași idei împărtășite de el. Dramatică este scena în care un soldat orb murmură în tăcerea spitalului că vrea să-și mai vadă pentru o ultimă dată copilul. Poetul vede durerea și neputința soldatului orb, iar răspunsul lui este „Mai bine că nu vedem lumea. Nu vom vedea păcatele ei, nici durerile, nici mormintele. Nici fețe de dușman, nici tun, nici pușcărie, nici sânge”⁶.

O altă ilustrare reprezentativă a imaginii războiului este poemul *Fântâna* care ilustrează lumea lăuntrică a celor care erau în război. De data aceasta, soldații români se întorc acasă de la război biruitori, în frunte cu ofițerul care ducea tricolorul românesc, pe al căror chip se vedea oboseala care-i făcea neputincioși. În drumul lor văd o fântână, iar după ce beau apă își fac semnul crucii și un soldat se închină simbolului vieții. Poetul folosește și de data aceasta contrastul izbitor al imaginilor celor care cunosc suferința, de data aceasta, a războiului, și cei pe care îi ferește de soare palmierul, a celor care trăiesc în lux și lenevie. Emil Isac a adâncit peste tot în creația sa aceste constatări tragice, nefaste dezvoltării poporului român, unde cei care conduc nu muncesc și se bucură de toate beneficiile vieții, iar cei care și-au jertfit sănătatea, cât și urmașii celor care au suferit și și-au dat viața, trăiesc în sărăcie, mizerie și boală. Pe primii niciodată nu i-a iertat Emil Isac. Îl descoperim cu o natură temperamentală puternic ancorată în suferințele poporului român, a surprins pe baza lor toate momentele marcante ale acestora. Reflecțiile sale, prezente în relatări sumare, lasă să se vădească interesul pentru cauza națională românească. Observator pasionat al vieții Clujului, Emil Isac vede realitatea vremii fără prejudecăți, exprimă atitudini dictate de epoca vremii, cartea sa este, în primul rând un document. Lirica sa în proză pune în lumină secvențe de un realism încărcat de revoltă. Deplânge urmările tragice ale războiului, critică „rânduiala” nedreaptă sensibilizând atmosfera printr-o notă specifică dată de finețea lui sufletească. Elemente de decor autohton domină întregul volum. Emil Isac nu este adeptul frumuseților artificiale care ascund putregaiul, el și-a stabilit încă de la început normele, iar acestea nu sunt altceva decât adevărul și credința în posibilitatea mântuirii neamului.

Critică sărăcia Ardealului său iubit, dorește binele întregii lumi, apără umanitatea, pacea, buna-înțelegere. Dotat cu o scrupuloasă conștiință umană și umanitară, Emil Isac pășește nu de puține ori pe un teren minat unde „deranjează”, poate, prea tare. În *Focul, pâinea, somnul* Emil Isac zugrăvește viața pe front a soldaților români, unde pâinea părea a fi și mai amară. În scurtele clipe de răgaz soldații își amintesc de viața săracă de acasă, dar pentru ei frumoasă, așa cum a fost, când lumea era bună și oamenii fericiți. Umanismul poetului se vede și din cugetarea retorică: „Oh, Doamne, de ce nu-i lumea întregă un cămin, în jurul căruia să-și încălzească trupul ostenit omenirea?”⁷ Pâinea dusă pe front soldaților le aduce aminte de viața de acasă, iar aceștia aveau grijă să nu „prade” nicio fărâmă din pâine pentru că acolo erau doar păsările devoratoare. Poetul face paralelism între aceștia și cei a căror viață comodă i-a ferit de suferință, de neajunsuri, a celor care cunoșteau pâinea doar din vitrinele brutăriilor, a acelor pentru care pâinea înseamnă „un leu dat servitorului ca să le-o aducă, pâinea pe care o dau cailor și cățelelor”. Imaginea războiului e una zguduitor de tragică deoarece prezintă lupta crâncenă care aduce somnul veșnic peste morții care par și ei oboșiți.

⁶ Emil Isac, *Ardealule, Ardealule bătrân*, în ediția îngrijită de Miron Radu Paraschivescu, *Opere*, București, Editura Regală pentru Literatură și Artă, 1946, p. 198.

⁷ Emil Isac, *Focul, pâinea, somnul*, în ediția *Opere*, p. 203.

Un dramatism aparte găsim și în poemul *Lăuta lui Ștefan*. Și aici, la fel ca și în celelalte poeme în proză, Emil Isac prezintă imaginea războiului necruțător care a secerat zeci de mii de vieți omenești. Aici, în *Lăuta lui Ștefan* războiul i-a răpit unicul fiu al preotului care a fost înștiințat de chiar strunele viorii fiului său iubit, că acesta a murit ucis în bătălie. Emil Isac reconstituie adevărate imagini apocaliptice ale războiului, această încercare de descriere a luptelor, a morții, a suferințelor se încadrează într-un vast proiect care nu face numai decât să stabilească niște imagini stereotipe, ci tinde să depășească marginile simbolismului, atingând naturalismul zguduitor.

Poema *Hai la mure... hai la mure...* rememorează copilăria fericită a poetului când acesta era fericit de sosirea moșilor la Cluj cu mure, vișine, cireșe sau păstrăvi. Aceștia au fost și au rămas în inima poetului până la sfârșitul vieții fantezia și eroismul „făgăduiala bărbăției și energia”⁸, de a căror chemare se cutremurau palatele baronilor. Imaginea acestora este în declin, aceștia acum dorm căci s-au întors din America bogată ca să moară în sărăcia colibelor din munți. „Hai la mure... hai la mure...” este leitmotivul care nu se mai aude „azi” pe străzi pentru că „Poezia codrului e îmbrăcată în uniformă”⁹, iar moșul e soldat, vremurile l-au schimbat și pe el.

O altă ilustrare reprezentativă a suferințelor Ardealului e redată și de poema *De vei veni acasă*, fiind o altă dedicație, de data aceasta, „Lui Agârbiceanu”. Poetul rămâne cu fața întoarsă tot spre frații români plecați în război care, de atâta timp sunt plecați de acasă, încât nici nu știu dacă îi vor mai recunoaște părinții și frații când, și dacă, se vor reîntoarce. Emil Isac vorbește de văduva care duce flori la mormântul soțului, dar care duce flori și pentru fiul plecat la război. Imaginea satului ardelean e una tristă, la cârciumă nu e nicio veselie, la biserică plâng și copiii și văduvele, peste tot sunt fetele palide, moșnegii „supărați foarte”, viața tuturor e blestemată, clipele sunt încărcate de amărăciune și inimile închise „ca porțile bătrâne încuiate de moarte”¹⁰. Aceeași imagine și în *Un plug ruginit* unde plugul „tăcut și obosit” sta singur în bătătură, părăsit și ruginit.

În unele cazuri, Emil Isac depășește limitele realului, poetul având tendința de a anula limitele concretului. Decorul lui Emil Isac își are substanța emotivă fixată într-o zonă ideatică pură, într-un suflu divin plin de sensibilități. Un exemplu în acest sens e *Hristos și soldatul*, poem ce surprinde din nou cu exactitate imaginea războiului, care peste tot a vărsat sânge, morți și suferință fără margini, dar unde soldatul sentinelă vede un bărbat îmbrăcat în togă albă cu o ramură de măslin în mână. Evadarea se face în psihologia soldatului care atinge cote maxime în momentul în care se întâlnește cu Hristos care stă sentinelă în locul lui.

Una din înclinațiile sale fundamentale e tehnica dată de contrastul izbitor al realității. În *Clopotele, tunurile...* găsim un astfel de contrast. Paralelismul lor e situat la granița dintre divin și demonic. Dacă clopotele erau prezente la marile evenimente din viața omului, tot omul, nemaiiubind, a făcut din ele tunuri. În foarte scurt timp lauda nu a mai fost cea a Domnului, ci a diavolului, pentru că acele tunuri au făcut din copil, orfan, din mireasă, mamă văduvă, vestind peste tot ură, sânge, păcat și durere. Iubitor de pace Emil Isac face următorul mesaj umanitar: „Iubiți-vă și nu vă ucideți, oamenilor! Nu mai turnați tunuri din clopote!”¹¹

Numeroase alte ilustrări în legătură cu războiul sunt în *Doamna Matilda*, tână femeie care duce flori pe mormintele soldaților morți, a celor care s-au dus nevinovați, a acelor tineri care au trebuit să piară sau *Ciocârlia și corbul*, pasărea vieții și a fericirii și pasărea care prevestește moartea, *Doctorul Șandru* care îngrijea soldații răniți, *Pădurile* care ascund în adâncul lor „sâmburele focului”, pădurile care sunt moarte, căci bubuitul tunurilor le-a omorât la fel ca și pe flăcăii satului. Ultimul poem din volumul *Ardealule, Ardealule bătrân* este *La cârciuma lui Moș Petru*, o cârciumă unde nu se mai întâlnesc petrecăreții de altădată, unde fetele și flăcăii nu mai joacă, unde doar groparii și-au făcut obicei și merg și beau, iar bătrânul Moș Petru asistă neputincios

⁸ Emil Isac, *Hai la mure... hai la mure...*, în *Opere*, p. 210.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, *De vei veni acasă*, p. 212.

¹¹ *Ibidem*, *Clopotele, tunurile...*, în *Opere*, p. 218.

la spectacolul sinistru al acestora și imploră vremurile de altădată să revină pentru a vedea din nou veselia pe chipurile oamenilor.

Atmosfera volumului acționează grea, sufocantă, sub o presiune continuă care ascunde în ea marile bătălii. Emil Isac nu se pierde în armonii subiective. De această dată nu forma formează conținutul, ci conținutul formează forma, el stabilește relații între lumea sa lăuntrică și cea a semenilor, care aruncați în mijlocul furtunii depășesc impasibilitatea formei. Rămâne notabil faptul că densa sa expresie artistică a poemelor e asociată cu o tot mai adâncă precizare a atitudinii și a luptei sale democratice. Ceea ce caracterizează, în fond, scrisul lui Emil Isac tinde să depășească limita vremii, el stabilește relații oneste între realitate și ficțiune, deși nu de puține ori acestea au fost dure, murdare, chinuitoare, atmosfera a fost una care închidea veselia în moarte. Am fi tentați să afirmăm că producțiile sale sunt antiliterare, lucru total greșit. Aici, în aceste producții literare, se regăsesc germeii modernismului românesc. Oricare din poemele sale reprezintă manifestări pline de sensibilitate modernă, producțiile literare nu sunt gestul unui destin singular, ci a unui colectiv. Durerile, dezamăgirile, tristețile pricinuite de război sunt realități ale faptului, scenele dure au fost un mijloc care a modelat gândirea și atitudinea scriitorului de mai târziu.

La șapte ani de la apariția primului volum de poezii în proză, în 1923, Emil Isac publică volumul de *Poeme în proză*, volum care conține o serie de cugetări, reflecții și constatări ale propriei ființe, dar și tipologii umane stereotipe, vizând lumea „dinăuntru” spre „afară”. Noua poezie în proză radicalizează cu predilecție aspectul tematic cu care am fost familiari până acum ducând la reprezentarea complexă a poetului ce-i articulează viziunea despre lume. Verosimilul realist schițează tot felul de conexiuni care ne îndreaptă către o privire unitară a realității, de data aceasta, mult mai subiective. În actul receptării artistice a poemelor în proză găsim proiectarea propriei sale ființe în diferite ipostaze, memorări și cugetări. Referitor la dimensiunea temporală a evenimentelor, acestea încep într-un timp neliniștit, se continuă pe căi întortocheate și se sfârșesc prin imagini de groază lăsate în urmă de războiul care a produs mult prea multe victime și suferință. Imaginea războiului revine iarăși obsedantă, această atitudine finală se situează ca răspuns la o ecuație, ca și concluzie a întregii sale vieți. Iată, deci, cum cugetările adânc personale constituie o cale de cunoaștere a poetului, iar stabilirea acestor puncte de reper rămân adeseori mai interesante decât producțiile sale literare. Din nou aceleași teme își fac apariția: sărăcia, foamea, deznădejdea și moartea. Toate acestea însoțesc și de data aceasta sufletul poetului care tânjește pentru iubire, pace și ieșirea din întunericul care a închis poporul ca într-un mormânt. Sufletul poetului suferă și suspină alături de credința întregului neam românesc, dând adevărate exemple de umanitate. Emil Isac a devenit prin aceste poeme un mare exponent creator de viață. Fire tenace și ambițioasă, s-a implicat în toate problemele vremii, a fost un deschizător de cale, un exponent suficient de bine maturizat în care un spirit românesc atinge valențe deosebit de înalte, adevăruri pe care le-a prezentat în ciuda multor riscuri la care s-a expus cu bună știință.

Poemul *Vântul* tinde să depășească prin mesajul său tragismul celui care trebuie să trăiască învins, căci vântul a fluturat „drapelele negre ale celor învinși”¹², poetul zdrobește chitara, iar plânsul acesteia este dus de vântul care vestește uciderea muzicii, moartea armoniei și a vieții asemeni falnicului arbore care, îndoit peste puteri, în final s-a frânt.

Singur în codru este un poem unde scriitorul se refugiază și unde discută cu un fag bătrân despre trimiterea securilor împotriva sa de către răii asupritori care-i foloseau lemnul pentru spânzurători și sicrie. Amândoi sunt uniți de aceeași durere și iubire, viețile celor doi s-au cunoscut pentru că au avut aceleași idealuri. Fagul l-a ocrotit și vegheat, dar la rândul lui a fost ucis de securile blestemate ale orașului.

O imagine tristă e și în *Plugul* unde poetul depășește limita normalului, atingând paradoxul. Sărăcia și frica morții care a cuprins Ardealul au creat adevărate drame psihologice. Poemul amintit creează o imagine de infern în care Irina se roagă la Fecioara Maria căci războiul i-a ucis bărbatul, la toate se completează copiii lihniți de foame, boii furați, plugul ruginit și pământul plin de bălării.

¹² Emil Isac, *Poeme în proză*, Litho.-Tipografia Românească, Oradea-Mare, 1923, p. 11.

Femeia trezește tot satul să vadă minunea de-a i se fi arat pământul cu plug de aur. Tot satul privește cu ochii în lacrimi la femeia care se bucura și preamărea pe Maica Domnului. Aceeași imagine găsim și în *Un plug ruginit*. Coșmarul continuă și în *Orbul* care se juca cu un fir de iarbă imaginându-și frumusețea vieții și iubirea dintre oameni. La întrebarea acestuia ce vede, poetul îi răspunde că vede „o biserică, de pe a cărei turlă a căzut crucea; iar în altar se sărută Diavolul cu Războiul, și scheleturi cântă-n cor în strană...”¹³.

Apelând la o analiză directă putem observa că Emil Isac e unul din puținii scriitori români care și-a propus să realizeze o frescă originală a vremii sale, care să fie eliberată de constrângerile prozodice tradiționale, dar și de cele logice ori sintactice. Scrie, într-un spirit de ostentație despre același flagel care a îndoliat lumea, lasă la o parte ostentația polemică folosită în gazetărie, interesul e pus pe latura umană, pe valorile morale omenești care stau la baza fericirii. Întreg volumul se raportează la acest din urmă ideal. Amintirile din trecut stau ca niște icoane pe retina poetului care, într-un fel sau altul, influențează prezentul scriitorului și constituie adevărate manifeste care încalcă convențiile învechite, în care acționează biografia și psihologia autorului. E vorba, desigur, de o lume în care extremele înfruntă destine, de o lume proiectată pe un fond dramatic al epocii. Însușit mereu de aceleași idealuri democratice Emil Isac adoptă tonul simplu, fără „rime” de prisos, iar consecința cu care proiectează imaginea societății demonstrează un spirit umanitar, mereu dornic de bine, adevăr și frumos. Căutarea fericirii într-o lume a căror valori stau răsturnate nu poate genera decât monștri, văzuți în foame, frig, sărăcie, boală și război. Cuvântul lui Emil Isac e un apel la fericire, la păstrarea păcii, a iubirii dintre oameni și a dorinței de a fi uniți în libertate. Emil Isac a izbutit să atingă cu exactitate aspectele vieții ideatice, a militat pentru idealul fericirii, idealul Unirii și a înfrățirii neamului. Subiectivitatea voit afișată a acestui volum constituie o cale de cunoaștere documentară a epocii respective.

Volum apărut în 1925, *Cartea unui om* conține o serie de opere apărute prin reviste și ziare ale vremii fără ca poetul să le dea o formă cizelată și fără să respecte cerințele vremii de a nu amesteca articolul cu poezia sau poemele în proză, lucru mărturisit chiar de poet în *Prefața* volumului, dar ceea ce este important și demn de remarcat este valoarea lor, în primul rând documentară: „Lectorul revede o materie literară, pe care probabil, o cunoaște din risipirea ei în reviste și jurnale. Nu i-am dat nici o formă de catalog și nu am respectat obiceiul vechiu, de-a nu amesteca versul cu articolul politic și essayul cu necrologul liric”.

Sugestiv intitulat *Spre un nou Ardeal...*, poemul de față aduce în prim-plan dorința scriitorului de un nou Ardeal, unde preoții români să nu mai fie legați în lanțuri, ostașii să nu mai meargă la război pentru habsburgi, românii să nu mai fie scuipați dacă vorbeau limba românească, țărănul român să nu mai fie bătut. Vrea să se nască o cultură română într-un nou Ardeal, un Ardeal care să nu mai aibă spioni, trădători și speculanți, să nu mai fie samsari și paraziți politici. Cântarea Ardealului e, din păcate, nu una plină de veselie, ci una tristă căci după Unire, valorile au rămas tot răsturnate deși vremurile sclaviei au trecut: „Din iobagii ardeleni s-au făcut miniștri, cei cu merite minuscule, microscopice, au crescut ca semizeii”¹⁴. Acum locul honvedului a fost luat de jandarmul român care se comporta la fel.

Cartea de față pune în discuție, cu alte cuvinte, lumea Clujului în mișcare. *Cinstirea lui Avram Iancu* elogiază lupta dusă de Avram Iancu împotriva ungarilor. Munții „botezați în taină” ai Gilăului îi reamintesc poetului de Avram Iancu, cel bătut de ciocoi unguri, ajutați și de românii trădători, care l-au chinuit până ce și-a pierdut mințile: cânta „biruința luminii”. În această privință Emil Isac anticipează ridicarea statuii lui Avram Iancu care, spune el, se va ridica la Cluj ca o amenințare pentru ciocoi și ca o mângâiere pentru cei oropsiți căci „<<deși nava este deasupra valurilor, totuși apa e stăpână>>”¹⁵.

¹³ *Ibidem*, p. 28.

¹⁴ Emil Isac, *Cartea unui om*, în ediția îngrijită de Miron Radu Paraschivescu, *Opere*, p. 262.

¹⁵ *Ibidem*, p. 277.

Emil Isac aduce elogii bătrânului redactor al „Gazetei Transilvaniei”, lui Augustin Paul, în articolul cu același nume, sculptorului Octavian Bobletec care a purtat drapelul luminii, dar a cărui daltă a căzut supusă sorții eternei nopți, Aristizzei, în articolul *Aristizza...*, solia dintâi a unui nou văzduh în Ardealul umilirii. Aceasta a fost „cea dintâi rază fierbinte pe fereastra mucegăită și ruginită de ploii a temniței milenare”¹⁶ în care se afla Ardealul întreg. Emil Isac speră că se va clădi în Ardealul său „mărețul templu al culturii românești”¹⁷.

Emil Isac cântă și contesa care a sărăcit și e nevoită să fie cusătoreasă, poetul o admiră pe aceasta și uită pe strămoșii acesteia care i-a chinuit pe strămoșii lui, iartă pentru munca ei cinstită „păcatele brațelor care loveau și asupreau”¹⁸.

Sensibilitatea și preferința sa deosebită către popor se vede și în *Antagonism?* unde Emil Isac vorbește despre lupta pe care trebuie să o ducă poporul român pentru „a doborî altarul ciocoismului, care astăzi își caută pretutindeni alianță și nu găsește nicăieri prieteni, căci aristocrația ungară e zdrobită”¹⁹. Românii azi nu mai pot suferi lupta între frați, cu toții trebuie să facă front comun pentru a zdrobi ciocoismul, iar „antagonismul” dintre ardeleni și regat va dispărea doar după ce va dispărea oligarhia. Toate acestea relevă un caracter naturalist situației stânjenitoare în care se aflau românii ardeleni care erau „condamnați” de propriii frați, poemul denotă lipsa de unitate. Aceste reflecții ale scriitorului sunt rezultante a numeroase constatări legate de experiența concretului. *Satele cu ferești cernite* este o altă imagine tristă a satelor românești care zac în beznă. Exemplul acesta rămâne concludent și pentru alte cazuri similare.

Într-o astfel de atmosferă ia naștere *Cartea unui om* care cuprinde în ea reflecțiile unui suflet chinuit, lipsit de prejudecăți. Lăsând la o parte astfel ostentația polemică, Emil Isac își manifestă interesul pentru valorile umane, aceste mici „lecții de viață” din cartea sa reprezentând, în fond, sufletul poetului care dorea un Ardeal schimbat în bine. Aceleași idei și concepții le găsim și cu următorul volum, apărut în același an, *Notițele mele*. Poetul, și de data aceasta, își adună notițele de prin ziarele și revistele vremii, pe unde și le-a risipit, fiind conștient că acestea nu sunt importante exclusiv ca valoare literară, de aceea nici nu are pretenția de a fi considerate opere literare: „Sunt notițe tipărite în cursul celor din urmă ani, în diferite ziare și reviste literare din Capitală. Nu au pretenția unor opere de artă, sunt poate numai bucăți ale unei oglinzi sufletești, pe care și-a sărutat stampilul vremea trecătoare. Le adun totuși la un loc, căci sunt ale mele și iubesc amintirile, cari să nu supere pe nimeni, nici pe cei lăudați, nici pe cei muștrați. În lacrima unui zâmbet se reflectă veșnicia, căci și clipele trecătoare sunt veșnice”²⁰.

Dacă în *Cartea unui om* poetul pune accent pe un Ardeal nou, vrea să arunce la gunoi oligarhia, vechile mentalități, în *Notițele mele* poetul își extinde ideile spre o Europă nouă, una scăpată din chingile asupritorilor, una înfloritoare care să semene cultură. Prevede un Ardeal nou în care lumina culturii va triumfa.

Poemele în proză ale lui Emil Isac sunt de fapt mici parabole poetizante a unor portrete, diferite discursuri organizate în jurul unor laitmotive. Toate acestea au ca punct comun lumea nedreaptă, prost orânduită și plină de suferință a oamenilor de jos, a celor care munceau. La polul opus era lumea celor sus-puși, a celor care erau direct responsabili de soarta tristă a celor oproșiți. Atașat celor sărmani, Emil Isac închină cuvinte frumoase acestora și acelor care luptau pentru ieșirea din întuneric a Ardealului. În aceste condiții scriitorul a optat pentru mișcarea europeană de înnoire estetică, alăturându-se simbolismului, dar depășește de multe ori limitele acestuia. E lesne de constatat că și în acest volum Emil Isac este interesat de aceeași conștiință tragică a Ardealului. De data aceasta el se raportează la întreaga Europă. Rămâne notabil faptul că scriitorul răspunde exigenței momentului și opera sa constituie adevărate fragmente vii de viață surprinse în cele mai

¹⁶ *Ibidem*, p. 285.

¹⁷ *Ibidem*, p. 282.

¹⁸ *Ibidem*, p. 286.

¹⁹ *Ibidem*, p. 289.

²⁰ *Prefață la Notițele mele*, „Biblioteca Semănătorul”, Editura Librăriei Diecezane, 1925, la Cluj, la 27 Aprilie 1925.

variate ipostaze. Scriitorul prevede o Europă nouă, prevede prăbușirea lumii vechi și ridicarea uneia noi, care va însemna o adevărată renaștere pentru Europa, o mângâiere pentru sufletele bune, unde accentul se va pune pe rațiunea oamenilor, unde „tunul poate năruți turnul cel mai înalt, dar nu va putea ucide ideea ascunsă în gândire”²¹. Cochetează cu social-democrația pe care nu o vede vinovată de flagelul care a secerat mii și zeci de mii de vieți. „Rivalitatea”, „interesele economice și strategice”, „problemele naționale” au fost niște lozinci care cereau sânge: „Au căzut poate cei mai buni din toate colțurile lumii, s-au nimicit cele mai scumpe comori ale lumii, s-a deslănțuit furtuna durerii deasupra fiecărei națiuni și zâmbetul este străin pe buza omenească. Coasa pieirii a secerat grâul de aur al lumii și scrumul a năpădit pământul. O, plânsul n-ar ajunge să regreți victimele – și mult, foarte mult va trebui să are plugul până ce nu va mai găsi în humă scheleturi...”²². Emil Isac prevede o Europă nouă, unde toate popoarele să-și dea mâna să fie pace, înțelegere și fericire: „Europa cea veche se cutremură din temelii – și Europa cea nouă se ridică din pământ, strălucită, curată, sfântă. (...) încetați tunuri cu glasul vostru și popoare, dați-vă mâna!...”²³. Este primul intelectual român care răspunde, la data de 31 august 1919, la apelul antirăzboinic, lansat de scriitorii Henri Barbusse și Romain Rolland din grupul „Clarté”. I se publică, în ziarul francez „Le populaire” scrisoarea lui Emil Isac *À Henri Barbusse*, în care poetul saluta programul grupului: „Hommes de plume, tendez-vous la main et annoncez la parole: que l’amour, la paix, la joie et la beauté viennent orner l’ autel de l’ humanité périssable et condamnée à se flétrir!”²⁴

Trăind într-o epocă construită pe coordonate mărginite și destul de sărace din punct de vedere literar, Emil Isac vine cu elemente excepționale, întoarce spatele literaturii învechite și mai ales mentalității epocii și are ambiția de a depăși acele limite înguste. Caută peste tot valoarea omului, are credința față de ceea ce este valoare în om, cultivă asocieri de structuri deosebite, compară prin antiteze, stabilind astfel tot felul de conexiuni ingenioase. Proza sa lirică înseamnă o extindere nemăsurată a viziunii sale asupra lumii, fapt care ne face să-i cunoaștem structura sufletească mai bine, lucru dovedit și în cuvântul înainte la diferite volume de poeme în proză. Ceea ce caracterizează și atrage mai mult atenția este amănuntul faptelor, oferă astfel dovezi concludente asupra vieții Ardealului. Evocările sale ample se condensează în jurul diferitelor portrete, a diferitelor evenimente din epocă, dovedind aspecte ale devotamentului poetului în lupta pentru idealul poporului român, poemele sale fiind un îndemn la cinste, umanitate, înțelegere, dar și luptă pentru apărarea valorilor naționale și a integrității neamului românesc.

BIBLIOGRAPHY

1. ISAC, Emil, în „Facla”, V, 1914, nr. 87, 3 ianuarie.
2. ISAC, Emil, *Unui distins teolog*, în „Adevărul”, XII, 1914, nr. 26, 28 iunie.
3. ISAC, Emil, *Ardealule, Ardealule bătrân*, Arad, Editura Librăriei Diecezane, 1916.
4. ISAC, Emil, *Poeme în proză*, Litho.-Tipografia Românească, Oradea-Mare, 1923.
5. ISAC, Emil, *Notițele mele*, „Biblioteca Semănătorul”, Editura Librăriei Diecezane, 1925.
6. ISAC, Emil, *Opere*, ediție definitivă îngrijită de Miron Radu Paraschivescu, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946.

²¹ Emil Isac, *Europa cea nouă* în vol. *Opere*, p. 304.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 305.

²⁴ Emil Isac, *Opere*. Ediție definitivă îngrijită de Miron Radu Paraschivescu, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946, p. 308. Traducerea noastră: „Oameni ai condeiului, întindeți-vă mâna și vestiți cuvântul; dragostea, pacea, bucuria și frumusețea să vină să împodobească altarul omenirii muritoare și condamnate să se ofilească!”